

ТАРАСОВА ГОРА ЯК РЕФЛЕКСИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА САЄНКА

У статті проведено аналіз творчості українського митця, майстра народного декоративного мистецтва Олександра Саєнка (1899–1985), уродженця Сіверщини, через призму його мистецьких рефлексій від відвідування Шевченківських місць та творчості Кобзаря. Досліджено мистецький доробок художника, який вирізнявся глибокою патріотичністю та національною самобутністю, що супроводжувалась збереженням і відтворенням українських мистецьких традицій, популяризацією українського стилю в образотворчому, декоративно-ужитковому мистецтві та архітектурі. Відзначено роль та місце творчості Тараса Шевченка, Тарасової гори – місця вічного спочинку видатного художника й поета – не лише у творчості, а й у житті Олександра Саєнка. Опрацьовано архівні джерела Шевченківського національного заповідника, на основі яких встановлено грані співпраці художника з музеєм Тараса Шевченка у Каневі та визначено його внесок у мистецьку скарбницю народної Святині.

Ключові слова: Тарас Шевченко, творчість Олександра Саєнка, Тарасова Гора, мистецькі виставки, рефлексивне середовище.

Сьогодні українське мистецтво переживає глибокі трансформаційні зміни, унаслідок яких на перше місце у суспільстві виходить тиражований, низькопробний продукт масової культури, який здебільшого не має нічого спільного з мистецтвом. Поруч з тим за сприяння митців-ентузіастів та небайдужих представників культурної еліти, в Україні продовжують діяти і розвиватися художні школи, сформовані на кращих зразках образотворчого мистецтва, які є своєрідним кодом національної пам'яті та самобутності. Олександр Ферапонтович Саєнко є одним із яскравих представників монументально-декоративного мистецтва, який метою свого життя вважав відродження і популяризацію українського національного мистецтва. І сьогодні, в умовах втрати національних орієнтирів, як ніколи є актуальним звернення до творчого й мистецького доробку майстра, чие ім'я внесено ЮНЕСКО до списку видатних діячів світової культури.

Незважаючи на значний внесок митця до української та світової мистецької скарбниці, його життя і творчість залишаються недостатньо дослідженими сучасними науковцями. Актуалізація імені О. Саєнка у вітчизняному мистецькому просторі здебільшого здійснюється силами його нащадків. Творчість майстра у контексті розвитку монументально-декоративного мистецтва досліджувала О.Л. Майданець-Баргилевич [7, с. 232–246; 9, с. 113–120]. Вплив естетичних, культурних, історичних та філософських факторів на становлення О. Саєнка як творчої особистості знайшли своє відображення у працях Н. Велігоцької, Н. Саєнко та інших [1, с. 44–46; 8].

Метою статті є дослідження творчості майстра народного декоративного мистецтва Олександра Саєнка в контексті його мистецьких рефлексій від відвідування Шевченківських місць та творчості Кобзаря через опрацювання документальних джерел Шевченківського національного заповідника.

Історичні землі Сіверщини нині охоплюють етногра-

фічні райони трьох країн світу: українських, російських та білоруських земель. Українська територія Сіверщини наразі є частиною Сумської та Чернігівської областей. Ця земля має цікаву історію, яку творять звичайні люди, що своїм життям, працею і творчістю прославляють рідний край. Одним із найвідоміших представників етнографічної Сіверщини є український графік, художник монументально-декоративного мистецтва, заслужений діяч мистецтв (1970), народний художник України (1975) Олександр Ферапонтович Саєнко (1899–1985), творчість якого заслужено отримала всевітнє визнання.

Народився художник у м. Борзна, що на Чернігівщині. Ще зовсім малим, після тяжкої хвороби, втратив слух і мову. Проте не зламався, працював і вірив, що отримає мистецьку освіту і стане художником. Спершу, пройшовши конкурсний відбір, став учнем Петербурзького імператорського училища для дітей з вадами слуху. Повернувшись до рідної Борзни, не використовуючи мову жестів, міг спілкуватися. Можливість читати слова за рухом вуст співрозмовника відкрила подальшу мистецьку дорогу талановитому юнаку. Олександр стає студентом Київського художнього училища, потім – Миргородського художньо-промислового інституту. На канікулах у рідній Борзні з нетерпінням чекав зустрічей з Ганною Барвінок, яка слідкувала за його успіхами, давала слушні поради, знайомила з українською історією та культурою. Вона особисто знала Тараса Шевченка і розповідала цікаві історії з його життя. Ці спогади Олександр записував і зберігав у сімейному архіві, використовував під час створення графічних творів. Прикметно, що відтоді О. Саєнко не уявляв своєї творчості без поетичного слова з «Кобзаря», на сторінках якого записував власні судження. Часто згадував випадок, коли його, ще учня, від голодної смерті «врятував» Тарас Шевченко: на полотні зшитой мамою лляної сорочки намалював портрет поета і дуже швидко продав на базарі. На зароблені гроші купив хліба і фарби, щоб продовжити навчання.

У Київському художньому інституті його наставниками стають Михайло Бойчук та Василь Кричевський. Знайомство, висока оцінка і підтримка видатного архітектора спонукала хлопця до опанування різноманітних технік української народної творчості. Захоплювали студента також особливості оздоблення громадських приміщень з використанням народних орнаментів у різних техніках образотворчого мистецтва. «Мені запам'ятались лекції з народного мистецтва, композиції, орнаментики... Василь Кричевський відкрив для мене науку про українське народне мистецтво», – згадував Олександр Саєнко [11, с. 17]. Під впливом видатних діячів української культури сформувався його неповторний мистецький стиль. Навіть після закінчення навчання, уже маючи певний досвід і власний почерк, молодий митець завжди дослухався порад вчителів. А Василь Кричевський слідкував за успіхами своїх талановитих учнів. При нагоді запрошував до участі у реалізації власних архітектурних проєктів. Так, у

1927 році архітектору В. Кричевському, як одному із видатних художників-архітекторів, досліднику та глибокому знавцю народного декоративного мистецтва запропонували оформити будівлю історичної секції при ВУАН. До цієї роботи митець долучає свого учня Олександра Саєнка, який створив для зали у техніці інтарсії панно «Мамай». За свідченнями сучасників, робота була виконана професійно і «своїм матеріалом, соломою та оріховим деревом, поєднується з усім оточенням в одне нерозривне ціле» [6, с. 138]. А в 30-х рр. XX ст. видатний архітектор Василь Кричевський з одним із своїх талановитих учнів Петром Костирком розпочав надзвичайно відповідальну роботу – підготовку проекту та будівництво музею Тараса Шевченка біля його могили у Каневі на Тарасовій горі. Після завершення будівництва приміщення почалася робота з його оздоблення та підготовки експозиції музейних залів. У 1937 р., на прохання свого викладача, Олександр Саєнко долучається до оформлення залів музею в українському народному стилі і створює інкрустоване соломою панно «Тарас Шевченко під вербою» (дерево, солома, темпера, 100 x 160) для першої експозиції. Імовірно вже тоді Олександр Саєнко відчув велич Тарасової Гори, на якій знайшов вічний спочинок Кобзар. У своїй роботі художник використовує звичайну соломку, яка має напрочуд дивовижні пластичні можливості «...і як природний матеріал темних і світлих сонячно-золотавих тонів, і як елемент побудови мозаїчних композицій, придатних для більш чи менш дрібного членування...» [2, с. 42]. Під розлогою вербою над самісіньким Дніпром сидить Тарас Шевченко з пером та розгорнутим зошитом в руках. Одягнений у білий полотняний костюм, схожий на той, у якому Шевченко фотографувався у Києві 1859 р. у фотомайстерні Івана Гудовського під час останньої подорожі в Україну. Звісно, О. Саєнко знав історію про бажання поета повернутися в Україну і оселитися неподалік Канева, не раз відвідував могилу Тараса Шевченка, тому так реалістично зобразив поета на високій Тарасовій горі, неподалік Дніпра. З часу відкриття музею Тараса Шевченка, робота Саєнка знаходиться у постійній експозиції і чарує золотавою соломою кожного відвідувача. Земляк майстра з м. Борзни на Чернігівщині Іван Юрченко після поїздки до Канева у листі до О. Саєнка від 23 серпня 1940 р. повідомляв, що «...18 серпня відвідав заповітне місце, де покоїться прах українського революціонера-демократа Т.Г. Шевченка. Ви, напевно, там були, правда? Яка краса і святиня, не в силах моїх описати. А в музеї Т.Г. Шевченка на могилі експонована Вашої роботи картинна інкрустація з соломи: Шевченко лежить під деревом з книгою. Яка радість охопила мене! Яка гордість пройняла мене за прекрасне творіння рук мого достоповажного земляка-художника» [12, с. 406]. Завдяки образному лаконізму виразних засобів робота О. Саєнка органічно доповнила інтер'єри В. Кричевського, оздоблені технікою інтарсії та українськими орнаментами.

У період Другої світової війни музейна експозиція

майже повністю була знищена. Втраченою певний час вважалася і робота О. Саєнка. Але під час пошукових експедицій інкрустацію було знайдено. Щоб повернути якнайшвидше цінний музейний експонат до експозиції, майстер приїжджав у Канів на Тарасову гору. І сьогодні відвідувачі Тарасової Гори надовго зупиняються перед перлиною українського народного мистецтва, захоплюючись переливом золотої соломи та ритмом ліній, створених митцем. У післявоєнні роки О. Саєнко стає частим гостем на Тарасовій Горі. Так, у 1967 р. вперше в музеї Тараса Шевченка організували персональну виставку митця, започаткувавши ще один напрям роботи музею. Про цю подію згадує З.П. Тарахан-Берега: «...у 60-х роках ... почав музей вперше влаштовувати прекрасні виставки, звичайно влітку, коли їх могла побачити велика кількість людей. І серед перших були виставки видатних народних майстрів України, сьогодні добре знамих як от Олександра Саєнка, спілкування з яким лишило незабутній слід у пам'яті людей...» [10, с. 143]. Твори у техніці ручного ткацтва, інкрустації соломкою, вибійки, орнаментальні декоративні тарелі, посуд, меблі захоплювали гостей Тарасової Гори. За три місяці експонування виставку оглянуло майже 80 тис. відвідувачів. Відповідальними за презентацію виставки були призначені головний хранитель Канівського музею-заповідника Тараса Шевченка Тамара Федорівна Базилевич і заступник директора з наукової роботи Зінаїда Панасівна Тарахан-Берега. У Книзі обліку виставок 1967–1979 рр. зроблено наступний запис: «...Чимало попрацювали наукові працівники над художнім оформленням виставки, про неї публікували матеріали у пресі. Була виставлена «Книга запису вражень від виставки робіт О.Ф. Саєнка, яку музей передав автору виставлених робіт під час обговорення виставки, в день її закриття. В знак глибокої вдячності за гарно організовану виставку картин художник подарував музею одну із кращих своїх робіт на шевченківську тематику: «На панщині пшеницю жала», яка збагатила фонди музею Тараса Шевченка. Виставка привернула до себе увагу широкої громадськості і була значною подією в культурному житті Канева та Черкаської області. Науково-методична рада музею вирішила організацію подібних виставок зробити традицією» [4, с. 2].

У сімейному архіві родини Саєнків збереглася Книга вражень від виставки картин О.Ф. Саєнка 1967 р. на 76-ти сторінках із вклеєними фото експонатів. На першій сторінці поміщено вирізку з газети «Дніпрові зірка» з повідомленням працівниці музею-заповідника «Могила Т.Г. Шевченка» З.П. Тарахан-Береги під назвою «Оригінальний жанр»: «Надзвичайні роботи народного майстра інкрустації соломою по дереву привернули до себе увагу численних відвідувачів... Серед інших чудових експонатів є картина, присвячена безсмертному Кобзареві і виконана О.Ф. Саєнком з великою любов'ю» [5, с. 1]. З великим інтересом відвідувачі розглядали виставку самобутнього майстра, і, як свідчить книга вражень, крім

схвальних захоплених відгуків, були і критичні записи, і рекомендації щодо покращення виставкової роботи: «... Оглядаючи роботи О.Ф. Саєнка, приходиш до висновку, що людина з великим талантом, з великим терпінням передає життя нашого народу в картинах, але хочеться побажати, щоб в початку огляду була автобіографічна довідка про життя і діяльність О.Ф. Саєнка, тому що багато відвідувачів майже не знайомі з його діяльністю. 20.08.67. Підпис. Житель міста Канева» [5, с. 20]. Багатьох відвідувачів цікавило питання, чому на виставці не представлений портрет Тараса Шевченка: «Работы художника Саенко оригинальны, выполнены с большим мастерством. Этот редкий вид изобразительного искусства смотрится с большим интересом. Но почему среди работ Саенко нет портрета Т.Г. Шевченко? Ленинградцы, супруги Марковы. 16.8.1967». Але після виставки, оглянувши експозицію першого поверху, відвідувачі зрозуміли, що портрет Тараса Шевченка роботи О. Саєнка знаходиться в експозиції І-го поверху. Тому нижче дописали: «P.S. После осмотра нижнего зала мы с удовольствием берем свои слова обратно в отношении портрета Т.Г. Шевченко, выполненного художником Саенко» [5, с. 7]. Відсутність портрета Кобзаря на виставці цікавить і інших шанувальників українського народного мистецтва: «Канів. 12.09.67 Побажано, щоб Саєнко зробив-попрацював над портретом Шевченка, якого ще нема в музеї... Підпис» [5, с. 163]. Цікаво, що небайдужі відвідувачі радять удосконалити роботу організаторів виставки і обов'язково додавати до оригінальних робіт пояснення та біографію митця, готувати виставкові каталоги: «Виставка чудова! Але хотілось би придбати ще каталоги, у магазинах нема, тому велике прохання при можливості надрукувати їх. 6.09.67» [5, с. 151].

Після завершення виставки у Каневі, роботи митця експонуються на виставках у багатьох музеях України. Твори українського майстра, створені у різноманітних техніках, захоплюють відвідувачів і композицією, і грою кольору, і ритмічністю орнаментів. Його надзвичайна плідна робота у галузі ужиткового мистецтва, зокрема в інкрустації, килимарстві, меблях, мала неабиякий успіх. О. Саєнко мовою художніх образів зумів показати те, що хвилювало його як українця і як митця. Метою свого творчого життя вважав відродження і популяризацію українського національного мистецтва. Його своєрідний і вагомий доробок збагатив скарбницю української культури. І наступного 1968 р. Канівський музей-заповідник став одним з ініціаторів подання Олександра Фералонтовича Саєнка на звання лауреата Республіканської премії імені Т.Г. Шевченка. На жаль, у часи тоталітарного режиму отримати шевченківську премію за пропаганду народного мистецтва було неможливо, а після такої великої уваги до народної творчості Саєнка йому неофіційно заборонили організувати виставки. Це несправедливе рішення обурило багатьох українців. Зберігся запис Валентина Шумнікова у книзі вражень: «14 августа 1967 года. Очень редкая в последнее время оригинальная техника. Особенно

хороши вещи, насыщенные неокрашенной, чистой фактурой и резко-контрастные цвета. По моему мнению, картина типа портрет В.И. Ленина в этой манере не смотрится, – слишком получается лубочно. А вот картины «Казак», «Жница», а также «Украинское село» просто хороши, – их обязательно необходимо репродуцировать в каком-либо журнале. Со своей стороны, непременно пошлю об этом письмо в издательство «Искусство». Очень благодарен автору! Вал. Шумников, инженер-строитель, Москва». Над цим відгуком іншим почерком червоним олівцем зроблено напис, який на диво не був знищений: «Чому С. не одержав Ш. премію?» [5, с. 1].

Уже по смерті митця, у 1994 р., на Тарасовій Горі відбулася довгоочікувана виставка творів Олександра Саєнка та його талановитих нащадків – доньки Ніни та онуки Лесі. Відвідувачі виставки захоплено знайомилися з можливостями звичайного матеріалу під час проведеної виставковим залом екскурсії, де було подано один із кращих монументальних творів, подарунок родини Саєнків – інкрустація соломою «На панщині пшеницю жала...» (1922) за мотивами поезії Тараса Шевченка. Виставку відвідало майже 11 тисяч шанувальників українського мистецтва з усіх куточків світу. У «Книзі вражень» зроблено дуже багато записів, сповнених великого захоплення роботами талановитої родини. Юрій Батеровський, голова канівського осередку товариства «Україна», 30 червня 1994 р. записав: «Дивоцвіт творчого мислення родини Саєнків – явище у мистецькому світі непересічне. Тому, вклоняючись пам'яті батька – Олександра Саєнка, глибоко поцінуючи золоті руки і світлий художній розум дочки Ніни, особливо воліється висловити захоплення творами онуки Лесі. Незрівнянна радість охоплює все ество при відчутті того, що справжнім у традиційному і народному душі мистецтвом опікуються молоді» [12, с. 315].

У вересні 2019 р. у музеї Тараса Шевченка до 130-річчя дня народження українського митця організовано виставку «Золоте перевесло мистецької династії Саєнків». Частина творчого доробку родини, а це майже шістьдесят творів, представлена у виставковій галереї музею Т. Шевченка. Роботи виконані у різних мистецьких техніках з відтворенням українських народних традиційних елементів: від тематичного килима, оригінального за композицією і колористикою, від витонченої, але стриманої за колоритом, вибійки до вишуканих інкрустованих золотавою соломою творів та ніжного батіка. На цій виставці вперше був представлений творчий доробок Олександра Саєнка-графіка – унікальні акварелі, виконані митцем у 20–30-х рр. ХХ ст., присвячені творчості Тараса Шевченка та його оточенню: «Борзненським шляхом», «Садиба Білозерських. Хутір Мотронівка», «Тарас Шевченко у Василя Білозерського», «Внутрішній вигляд хати Ганни Барвінок», «Тарас Шевченко у Борзні», портрет Тараса Шевченка, проєкт пам'ятника Тараса Шевченка та багато ін. Кілька графічних творів та сімейну реліквію – Килим полтавський, кінця ХVIII – поч. ХІХ ст. (за родинними перека-

зами, на цьому килимі 16 травня 1861 р. стояла домовина Тараса Шевченка на шляху із Петербурга в Україну) – родина Саєнків подарувала фондовій колекції Шевченківського національного заповідника.

Отже, постать Тараса Шевченка, як і Тарасова Гора, об'єднали навколо себе не одне покоління родини Саєнків. Як рефлексивне середовище Тарасова Гора надихала та благословляла у безмежний світ творчості представників мистецької еліти. Її краєвиди надихали Олександра Саєнка на творення нових художніх образів, які ніби оживали у його роботах, зійшовши з рядків Шевченкових поезій. Неповторна національна самобутність робіт Олександра Ферাপонтовича, представлених у музеї Тараса Шевченка на Тарасовій Горі, створювала власне силове поле, рефлексивне середовище для відвідувачів, враження яких зібрані у документальних джерелах Шевченківського національного заповідника і є невичерпним джерелом майбутніх досліджень.

ДЖЕРЕЛА

1. Велігоцька Н. Ритми любові Ніни Саєнко. *Образотворче мистецтво*. Київ, 2004. № 4. С. 44–46.
2. Загаєцька О. Мистецька родина Саєнків. *Образотворче мистецтво*. № 2. Березень–квітень, 1993. С. 39–40.
3. Книга вражень. Виставка «Золоте перевесло мистецької династії Саєнків», 2019 [документи сектору експозиційно-виставкової роботи Шевченківського національного заповідника].
4. Книга обліку виставок Канівського музею-заповідника Т.Г. Шевченка. Науковий архів Шевченківського національного заповідника, ф. 4, оп. 1, спр. 1
5. Книга вражень від виставки картин Саєнка О.Ф. Канів, 1967 [документи сектору експозиційно-виставкової роботи Шевченківського національного заповідника].
6. Куниця К. Художнє оформлення будинку історичної секції при ВУАН у Києві. *Василь Григорович Кричевський. Хрестоматія* : в 2 т. Харків : Видавель Савчук О.О., 2016. 532 с., 472 іл.
7. Майданець-Баргилевич О.Л. Монументально-декоративне мистецтво, творене соломкою, другої половини ХХ століття. *Праці центру пам'ятокознавства*. Київ, 2011. С. 232–246.
8. Майданець-Баргилевич О., Саєнко Н. Роль Пантелеймона Куліша та Ганни Барвінок у формуванні світогляду Олександра Саєнка. *XI Міжнародний конгрес україністів. Мистецтвознавство. Культурологія*. Збірник наукових статей (До 100-річчя Національної академії наук України) / голов. ред. С. Пирожков, А. Загородній, Г. Скрипник. Київ, 2019. С. 146–162.
9. Майданець-Баргилевич О. Творчість Олександра Саєнка у контексті розвитку монументально-декоративного мистецтва першої третини ХХ століття. *Народна творчість та етнографія*. Київ, 2006. № 1. С. 113–120.
10. Нема зерна неправди за собою. Подвижницька місія Якова Данилова на Тарасовій Горі / упоряд. : В. Данилов, В. Данилов, І. Ліховий – Київ : ПП Фірма Гранма, 2016. 304 с. : іл.
11. Саєнко Н.О. Знаки долі : книга-альбом. Харків : «НТМТ», 2015. 280 с.; 435 іл.
12. Саєнко Н.О. Олександр Саєнко : до становлення і розвитку українського монументально-декоративного мистецтва ХХ століття : Книга-альбом. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2003. 560 с. 264 іл.
13. Саєнко Н.О. Шевченкіана Олександра Саєнка : книга-альбом. Харків : Видавництво НТМТ, 2014. 192 с. : 256 іл.

Chulkova T.M. Tarasova Hora as a reflective environment of Oleksandr Saienko's work

In the article was analyzed the work of Oleksandr Saienko a native of Sivershchyna the Ukrainian artist, the master of folk decorative art (1899–1985), through the prism of his artistic reflections from visiting Shevchenko's places, including the burial place of Taras Shevchenko in Kaniv, and Kobzar's work. The multifaceted artistic work of the artist, which is characterized by deep patriotism and national identity, was explored.

It is proved that the work of the famous Ukrainian was accompanied by preservation and reproduction of folk art traditions, popularization of Ukrainian style in fine, decorative and applied arts and architecture by rethinking the influence of folk traditions to the development of that time

Ukrainian art, search for new artistic techniques. The role and place of Taras Shevchenko, his work, Tarasova Hora – the place of eternal rest of the outstanding artist and poet not only in his work, but also in the life of Oleksandr Saienko were identified. The influence of Tarasova Hora as a creative reflective environment on the artistic originality of Oleksandr Ferapontovych Saienko's works and their perception by his contemporaries and representatives of future generations is outlined.

The artist's daughter memories, the art critic Nina Saienko were collected. A documentary and information resources of the sector of exposition and excursion work of the Shevchenko National Reserve research department were drafted. Archival sources and materials of the reserve's stock collection were studied, on the basis of which the facets of the artist's cooperation with the Shevchenko National Reserve in Kaniv were established and his contribution to the artistic treasury of the Ukrainian National Shrine was determined.

Keywords: Taras Shevchenko, the Oleksandr Saienko's work, Tarasova Hora, the art exhibitions, reflective environment

REFERENCES

1. Velihotska, N. (2004). Rytmy liubovi Niny Saienko [The Rhythms of Love of Nina Saenko]. *Obrazotvorche mystetstvo*. Vol. 4. p. 44–46. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Zahaietska, O. (1993). Mystetska rodyna Saienkiv [The Saenko's Artistic Family]. *Obrazotvorche mystetstvo*. Vol. 2. March-April, pp. 39–40. [in Ukrainian].
3. Chulkova, T.M. (2019). Knyha vrazhen. Vystavka «Zolote peraveslo mystetskoï dynastii Saienkiv» [The Book of Impressions. Exhibition «Golden Rainbow of the Saenko's Art Dynasty»]. Dokumenty sektoru ekspozytsiino-vystavkovoï roboty Shevchenkivskoho natsionalnoho zapovidnyka. [in Ukrainian] (unpublished).
4. Knyha obliku vystavok Kanivskoho muzeiu-zapovidnyka T. H. Shevchenka [The Book of Integration of Exhibitions of the Kaniv Museum-Reserve of Taras Shevchenko]. Naukovyi arkhiv Shevchenkivskoho natsionalnoho zapovidnyka, f. 4, op. 1, spr. 1.
5. Saienko, O.F. (1967). Knyha vrazhen vid vystavky kartyn Saienka O.F. Kaniv [The book of impressions from the exhibition of Saienko's O.F. paintings. Kaniv]. Dokumenty sektoru ekspozytsiino-vystavkovoï roboty Shevchenkivskoho natsionalnoho zapovidnyka. [in Ukrainian] (unpublished).
6. Kuniytsia, K. (2016). Khudozhnie oformlennia budynku istorichnoi sektsii pry VUAN u Kyievi [The Art direction of the building of the Historical Section at the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv]. *Vasyl Hryhorovych Krychevskiy. Khrestomatiia*: In 2 vols. Kharkiv: Vydavets Savchuk O.O. [in Ukrainian].
7. Maidanets-Barhylevych, O.L. (2011). Monumentalno-dekoratyvne mystetstvo, tvorene solomoiu, druhoi polovyny XX stolittia [Monumental and decorative art created by straw, second half of the twentieth century]. *Pratsi tsentru pamiatkoznavstva*, pp. 232–246. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Maidanets-Barhylevych, O., Saienko, N. (2019). Rol Panteleimona Kulisha ta Hanny Barvinok u formuvanni svitohliadu Oleksandra Saienka [The Role of Panteleimon Kulish and Anna Barvinok in formation of the worldview of Oleksandr Saienko]. *XI Mizhnarodnyi konhres ukrainistiv. Mystetstvoznnavstvo. Kulturolohiia*. Zbirnyk naukovykh statei (Do 100-richchia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy), pp. 146–162. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Maidanets-Barhylevych, O. (2006). Tvorchist Oleksandra Saienka u konteksti rozvytku monumentalno-dekoratyvnoho mystetstva pershoi tretyny XX stolittia [Oleksander Saienko's Work in the context of the development of monumental and decorative art of the first third of the twentieth century]. *Narodna tvorchist ta etnohrafia*. Vol. 1, pp. 113–120. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Danylov, V., Danylov, V., Likhovyi, I. (Comps.) (2016). Nema zerna nepravdy za soboiu. Podvyzhnytska misiia Yakova Danylova na Tarasovii Hori [There is no grain of untruth behind it. Yakov Danilov's ascetic mission on Tarasova Hora]. Kyiv: PP Firma Hranma. [in Ukrainian].
11. Saienko, N.O. (2015). *Znaki doli: knyha-albom*. [The signs of destiny: book-album]. Kharkiv: «NTMT». [in Ukrainian].
12. Saienko, N.O. (2003). *Oleksandr Saienko: do stanovlennia i rozvytku ukrainskoho monumentalno-dekoratyvnoho mystetstva XX stolittia: knyha-albom* [Oleksandr Saienko: before the formation and development of Ukrainian monumental and decorative art of the twentieth century: book-album]. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy. [in Ukrainian].
13. Saienko, N.O. (2014). *Shevchenkiana Oleksandra Saienka: knyha-albom*. [Shevchenkiana by Oleksandr Saienko: book-album]. Kharkiv: Vydavnytstvo NTMT. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.03.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

